

Назар КОСЕНКО

магістр історії

кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського

Львівського національного університету ім. І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0650-5478>

e-mail: nazzarkossenko@gmail.com

МАКАР КУШНІР ЯК ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК ОУН

Проаналізовано головні аспекти діяльності головного судді ОУН Макара Кушніра як теоретика і практика націоналістичного руху. Висвітлено початок політичного шляху діяча та його участь в Українській революції. З'ясовано ставлення голови ПУН Євгена Коновальця до приєднання Макара Кушніра до націоналістичного руху. Схарактеризовано роботу діяча в ОУН на ниві судочинства. Відзначено його належність до найближчих дорадників Є. Коновальця. Представлено основні аспекти видання під керівництвом головного судді ОУН «Українського інформаційного бюлетня» у Швейцарії. Відзначено вагомий результат діяльності члена ПУН на посаді керівника Центрального інформаційного бюро організації в Женеві.

Висвітлено контакти М. Кушніра з підрадянською Україною. Схарактеризовано головні аспекти конфіденційної роботи головного судді ОУН на радянському напрямі. На базі публіцистичних статей і програмових пропозицій на Конгресі українських націоналістів проаналізовано теоретичні погляди члена ПУН на проблему державного ладу. Представлено ставлення М. Кушніра до диктатури й парламентського правління. Висвітлено сприйняття членом ПУН народовладдя та американської моделі президентської республіки. Розкрито погляди М. Кушніра на проблему розвитку України і шлях подолання економічної відсталості.

Виявлено критичне ставлення головного судді ОУН до фашистської Італії. Схарактеризовано його ідеї щодо консолідації українських сил і згуртування поневолених народів. Проаналізовано погляд теоретика націоналізму на місце України на міжнародній арені. Визначено роль головного судді ОУН у вишкільній акції організації та обставини його відходу від політичної діяльності. Констатовано вагомий внесок М. Кушніра в розвиток українського визвольного руху.

Ключові слова: Макар Кушнір, пропаганда українського націоналізму, Організація українських націоналістів, державотворчі ідеї ОУН, націоналістична ідеологія, міжвоєнний період.

Для належного розуміння феномена українського визвольного руху вкрай важливе дослідження діяльності осіб, які визначили його політичне обличчя. Непересічною фігурою серед провідних діячів ОУН міжвоєнного періоду був головний суддя органі-

зації Макар Кушнір (псевдо «В. Богуш», «Богдан Дніпрянський», «Ярослав» «Дуб»). Неординарний інтелектуал із Наддніпрянщини відіграв важливу роль у діяльності українського націоналістичного руху на етапі його становлення. Цьогоріч виповнилося 70 років від відходу головного судді Організації українських націоналістів (ОУН) у вічність, що актуалізує розкриття життєпису борця за волю України.

Мета статті – проаналізувати політичну діяльність М. Кушніра в ОУН як практика та теоретика українського націоналізму.

Зауважу, праця М. Кушніра в українському визвольному русі досі не стала предметом комплексного дослідження в історіографії. Постаті головного судді ОУН присвячено науково-популярні статті Віталія Масненка¹, у яких визначено загальні віхи біографії діяча. Стислий життєпис з акцентом на періоді Української революції підготували Владислав Верстюк і Тетяна Осташко². Петро Мірчук висвітлив окремі аспекти роботи головного судді ОУН у контексті міжвоєнної діяльності організації³. Микола Посівнич заторкував ідеї Макара Кушніра при характеристиці засад зовнішньополітичної діяльності ОУН⁴. Олександр Зайцев⁵ та Олександра Стасюк⁶ присвятили увагу його державотворчим візіям.

Макар Олександрович Кушнір народився у родині священника в Черкасах 10 серпня 1890 р. У 1909 р. закінчив місцеву чоловічу гімназію. У подальшому навчався на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету. Саме у студентські роки в імперській столиці він зробив перші кроки на громадсько-політичній ниві, долучившись до Української соціал-демократичної робітничої партії. Паралельно розпочав плідну публіцистичну діяльність як співробітник газети «Рада». Серед однолітків М. Кушнір вирізнявся інтелектуальними здібностями, тож одержав статус професорського стипендіата на кафедрі історії Санкт-Петербурзького університету⁷.

На початку Української революції завдяки непересічному політичному хисту 27-річний історик став одним із лідерів центристської Української партії соціалістів-

¹ Масненко В. Макар Кушнір – політик і журналіст. *Свобода*. 2010. 13 серпня. С. 11; Масненко В. Через Петербург – до українства. *Український тиждень*. 2010. 16 жовтня. С. 60–63.

² Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. Київ: КНФ, 1998. 254 с.

³ Мірчук П. Нарис історії ОУН. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. Т. 1. 1920–1939. 639 с.

⁴ Посівнич М. Формування зовнішньої політики ОУН (1929–1939 рр.). *Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів: матеріали V Бандерівських читань* (м. Київ, 9 лютого 2018 р.). Київ; Львів: Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень», 2018. С. 87–122.

⁵ Зайцев О. Ю. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): генеза, еволюція, порівняльний аналіз: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2014. 463 с.

⁶ Стасюк О. Національно-державна платформа українського визвольного руху середини ХХ століття. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: зб. наук. праць. Львів, 2012. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред.: М. Романюк, О. Стасюк. С. 36–46.

⁷ Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради... С. 113.

федералістів (УПСФ). М. Кушнір репрезентував УПСФ у виконавчому органі УЦР (Української Центральної Ради) – Малій раді. У цей час він різко критикував лівий політичний істеблішмент за соціалістичне доктринерство. Цінний дипломатичний досвід здобув, працюючи в українській делегації на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. Також у революційну добу він показав себе талановитим публіцистом, дописуючи в популярні часописи «Нова рада», «Трибуна» і редагуючи впливовий тижневик «Воля».

Початок політичної співпраці Макара Кушніра з Євгеном Коновальцем радянські спецслужби датували 1926 р.⁸ Є. Коновалець відзначав «високу політичну і громадську досвідченість і виробленість» М. Кушніра, наголошуючи на збагаченні націоналістичного руху «великою інтелектуальною силою» завдяки його приєднанню⁹. Колишній член УЦР став одним зі співзасновників ОУН на Конгресі українських націоналістів у Відні 1929 р. Свідченням високої довіри до його персони було одноставне обрання діяча головним суддею ПУН (Проводу українських націоналістів).

Як керівник організаційного суду, М. Кушнір відіграв важливу роль у підтриманні дисципліни в ОУН. Йому належало розглядати конфліктні ситуації та звинувачення проти членів організації, виносячи справедливі вердикти. Саме в компетенції головного судді перебували питання покарання учасників націоналістичного руху за проступки. Організаційний суд під проводом М. Кушніра ухвалював рішення про відрахування з ОУН звинувачених у роботі на іноземні спецслужби, зокрема Петра Кожевнікова (1929) і Леоніда Костарева (1933)¹⁰. Реальний вплив та спектр завдань М. Кушніра в ОУН були ширшими за суддівські функції. За словами Євгена Онацького, головний суддя організації брав участь у діяльності «вужчого проводу» революційної політсили, який формували найближчі дорадники Євгена Коновальця¹¹. Він належав до кола найвпливовіших діячів ОУН, що визначали вектор її політичного розвитку. М. Кушнір як інтелектуал із багатим досвідом сфокусувався на справі популяризації визвольного руху, виробленні його політичної платформи та конфіденційній роботі на радянському напрямі.

На ниві пропаганди головний суддя ОУН координував націоналістичні видання іноземними мовами і регулярно публікував статті в популярних українських часописах: «Свободі», «Українському голосі» й ін. Також був постійним дописувачем офіціозу націоналістичної політсили «Розбудова нації», у редагуванні якого брав участь. Саме М. Кушніру в 1930 р. Є. Коновалець доручив очолити Центральне пресо-бюро ОУН у Женеві.

На плечі головного судді організації лягло нелегке завдання – налагодити видання іноземними мовами «Українського інформаційного бюлетеня» (УІБ). Як зазначав П. Мірчук, друк таких часописів саме в Женеві мав особливе значення з огляду на місце розташування штаб-квартири Ліги Націй та пов'язаних із нею інституцій¹².

⁸ Українська еміграція 20–30-х років минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Київ: Служба зовнішньої розвідки України, 2016. Ч. 2. С. 151.

⁹ Цит. за: Онацький Є. У вічному місті: записки українського журналіста. Буенос-Айрес: Вид-во Миколи Денисюка, 1954. Т. 1: рік 1930. С. 231.

¹⁰ Мартиненко В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. Спогади й матеріали до передісторії українського організованого націоналізму (1920–1929). Вінніпег, 1949. С. 329.

¹¹ Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН в Україні. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 666.

¹² Мірчук П. Нарис історії ОУН. С. 505.

М. Кушнір упорався із завданням. Український інформаційний місячник, що друкувався французькою та англійською мовами, став успішною ініціативою. За перший рік існування (1930–1931) видання здобуло значний вплив, збільшивши наклад із 1 000 до 4 000 екземплярів та одержавши 200 постійних передплатників. Про зміст УІБ схвально відгукувалися навіть опоненти ОУН, зокрема Василь Панейко й Олександр Шульгін¹³.

Пресове бюро, яке очолював М. Кушнір, активно працювало над приверненням уваги міжнародної спільноти до антиукраїнської пацифікації 1930 р. Як людина з дипломатичним досвідом, головний суддя ОУН контактував із цього приводу із впливовими іноземцями, зокрема британською лейбористкою Мері Шіпшенкс (Mary Shipshenks). Політичну дячку зі Сполученого королівства вдалося залучити до редагування англомовного УІБ¹⁴. Високо оцінював здобутки М. Кушніра на ниві міжнародної пропаганди Є. Коновалець. Полковник відзначав: «Видавані ним бюлетні були, на мою думку, добрі, не зважаючи на те, що проти них підносилися голоси критики. Його статті в бюлетені відповідали тим вимогам, які, з одного боку, ставила до нас та обставина, що бюлетень був виданням націоналістичним, а, з другого боку, ставили до них умовини міжнародної дійсности»¹⁵.

Інший важливий напрям діяльності М. Кушніра у визвольному русі був таємницею навіть для більшості членів ПУН. Головний суддя ОУН виконував таємні доручення Є. Коновальця, взаємодіючи з підрадянською Україною. Макар Кушнір ще 1928 р. установив зв'язок із членом редколегії газети «Комуніст» Миколою Любченком. Вдаючи радянофіла, він вислав на Наддніпрянщину свої статті, написані в комуністичному дусі. Матеріали друкували в радянській пресі, зокрема «Вістях» Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК), «Пролетарі», «Комуністі». Доволі переконливим видається припущення проф. Юрія Бойка, що такою грою Макар Кушнір за вказівкою Євгена Коновальця готував підґрунтя для переїзду в окуповану СРСР Україну, щоби взяти на себе керівництво на місці підпільною роботою¹⁶.

Тісний зв'язок головного судді ОУН із впливовими колами в маріонетковій УСРР підтверджують також документи радянських спецслужб. У розсекречених матеріалах, присвячених націоналістичній організації, особливе місце відводилося М. Кушніру. У документах стверджено, що член ПУН зумів завоювати довіру комуністів-журналістів з УСРР, співпрацюючи з ними у пресі. Завдяки цьому йому вдалося здобути для ОУН багато цінних даних про реалії більшовицького панування і внутрішньопартійну ситуацію¹⁷. Згідно зі щоденником Євгена Бачини-Бачинського, у 1932 р. Кушнір відвідав УСРР, а 1933 р. готував партії підпільної літератури для Наддніпрянщини¹⁸.

¹³ Бачина-Бачинський Є. Євген Коновалець у Женеві (витяг із щоденника). *Євген Коновалець та його доба*. С. 710.

¹⁴ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2010. Т. 2. Ч. 1. Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським 1931–1934 / упоряд. Ю. Черченко; наук. ред. Н. Миронець. С. 22.

¹⁵ Цит. за: Онацький С. Євген Коновалець і ПУН... С. 697.

¹⁶ Бойко Ю. Націоналізм на східноукраїнських землях у добу Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. С. 606.

¹⁷ Українська еміграція 20–30-х років... Ч. 2. С. 121.

¹⁸ Бачина-Бачинський Є. Євген Коновалець у Женеві... С. 722, 725.

Зауважу, що радянським напрямом роботи головний суддя ОУН опікувався до відходу від активної політичної діяльності. Так, навесні 1934 р. він працював над планом націоналістичної роботи на Сході України¹⁹. З огляду на наявність контактів на підконтрольних Москві українських землях природно, що саме М. Кушніра в ОУН уважали чільним експертом із радянських питань. Його ґрунтовні статті з аналізом політики та перспектив СРСР свідчать про глибоке розуміння інтелектуалом процесів у комуністичній імперії. У публікації «Дещо про ілюзії» (1930) він аргументовано доводив хибність сподівань на швидкий крах Радянського Союзу. Водночас далекоглядно зауважував: «... кінець-кінцем внаслідок збігу подій та на ґрунті певного комплексу обставин большевницький експеримент на Сході Європи закінчиться банкрутством»²⁰.

Макар Кушнір також показав себе як глибокий теоретик українського націоналізму. У концептуальних статтях на шпальтах «Розбудови нації», «Свободи» й інших видань він шукав відповіді на фундаментальні питання визвольної боротьби. М. Кушнір брав безпосередню участь у формуванні ідеологічних засад ОУН. На Конгресі українських націоналістів він виголосив три програмові доповіді: «Економічні взаємовідносини між Україною й Росією в С.С.С.Р.», «Револуція національна і соціальна», «Проблема сталого миру на Сході Європи й Україна». На розсуд учасників зібрання представив власний проект устроєвої моделі Української держави. Він виступав за побудову президентської республіки, влада в якій була б розділеною між трьома гілками управління: законодавчою, судовою та виконавчою. До прерогатив виборного глави держави мали належати формування і керування урядом, командування військом, зовнішня політика, право вето на рішення парламенту – Державної Ради²¹. Помітно, що М. Кушнір прагнув збалансувати повноваження гілок влади. Так, міжнародні акти для набуття чинності потребували не тільки згоди президента, а й ратифікації парламенту. Природно, що під час дискусій на конгресі М. Кушнір висловлювався проти монократизму, вбачаючи в ньому небезпеку²².

У концептуальній статті «Сучасна криза державного ладу та майбутній устрій України» М. Кушнір, розмірковуючи над питанням оптимального політичного режиму, дав критичну оцінку як європейській демократії, яку він ототожнював із парламентським врядуванням, так і тривалому диктаторському правлінню. З його погляду, партійна конкуренція в умовах визначальної ролі парламенту вела до постійних криз і паралічу влади, тож така система була непридатною для українського ґрунту²³. Перспектива побудови держави з диктаторським режимом теж відкидалася, адже, сковуючи волю нації, така модель негативно відображалася на її розвитку. М. Кушнір уважав національну диктатуру тимчасовою необхідністю у період утвер-

¹⁹ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2007. Т. 2. Ч. 2: Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським. 1927–1934 / упоряд. Ю. Черченко, наук. ред. Н. Миронець. С. 428.

²⁰ Богуш В. Дещо про ілюзії. *Свобода*. 1930. 22 серпня. С. 2.

²¹ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. Т. 1. 1927–1930 / упоряд. Ю. Черченко, О. Кучерук. С. 122.

²² Конгрес Українських Націоналістів 1929 р. Документи і матеріали / упоряд. В. Муравський. Львів: Львівська обласна книжкова друкарня, 2006. С. 68.

²³ Дуб Я. Сучасна криза державного ладу та майбутній устрій України. *Розбудова нації*. 1929. Чис. 8–9. С. 256.

дження державності. Натомість, народовладдя трактував як оптимальну форму постійного правління²⁴.

Критикуючи європейський парламентаризм, М. Кушнір позитивно оцінював американську демократію із сильною владою президента. Очевидно, саме ця політична модель із широкими повноваженнями виборного глави держави слугувала певним взірцем при підготовці презентованого на Конгресі націоналістів проекту президентської республіки. М. Кушнір на шпальтах «Свободи» зауважував, що за сприятливих умов припускає еволюцію в Україні державного ладу до демократії з партійною конкуренцією за зразком Сполучених Штатів²⁵. Проте такий сценарій розглядався як довготермінова перспектива. Відразу після закінчення періоду національної диктатури передбачалося впровадження синдикалістської системи народовладдя. При загальному виборчому праві під час волевиявлення громадян замість партій представницька роль відводилась професійним спілкам²⁶.

У теоретичних роботах, порушуючи питання державотворення, М. Кушнір приділяв належну увагу проблемі розвитку незалежної України. Він наголошував на потребі якісної модернізації національної економіки через індустріалізацію своїми силами і з використанням інвестицій іноземного капіталу²⁷. Для розвитку держави головний суддя ОУН уважав необхідністю співпрацю державного апарату, кооперацій та приватного сектору. Економічне зростання мало відбуватись у комплексі з піднесенням національної культури, розбудовою системи навчальних закладів. М. Кушнір висловлював дотепер актуальну думку про доцільність відправки на Захід «великих кадрів молоді» для здобуття якісної освіти, щоб у подальшому допомогти Україні наздогнати передові держави. Завдяки комплексній економічній модернізації, на думку головного судді ОУН, Україна змогла б доволі швидко досягти рівня розвитку Франції, а можливо, й Німеччини²⁸. Як свідчить світовий досвід, саме запропоноване головним суддею ОУН поєднання інтенсивної індустріалізації, іноземних інвестицій та ефективної освітньої політики дає змогу країнам блискавично долати відсталість (про що говорять приклади «азійських тигрів»).

Зауважу, що в публіцистиці М. Кушніра український націоналізм послідовно розмежовувався з італійським фашизмом. Головний суддя ОУН ставив більшовицьку Росію та фашистську Італію на один рівень як диктатури, яким Україні не варто уподібнюватись. Він також рішуче відмежовувався від обох ідеологій. «В дійсності український націоналізм немає нічого спільного ні з большевизмом, ні з фашизмом», – переконував М. Кушнір²⁹. Свою оцінку офіційній ідеології тогочасної Італії член ПУН висловлював у листах до чільних діячів націоналістичного руху. 24 грудня 1930 р. писав Є. Онацькому про своє критичне ставлення до фашизму. «Я належу до тверезих

²⁴ Там само С. 254–255.

²⁵ Богуш В. Український націоналізм в тім виді як його розуміли на Конгресі Українських націоналістів. *Свобода*. 1929. 12 квітня. С. 2.

²⁶ Там само.

²⁷ Дніпрянський Б. Революція національна і пролетарська. *Розбудова нації*. 1929. Чис. 1–2. С. 14.

²⁸ Богуш В. Питання господарської самовистарчальности Польщі, Росії та України. *Розбудова нації*. 1929. Чис. 8–9. С. 260.

²⁹ Цит. за: Богуш В. Український націоналізм та його критики. *Свобода*. 1929. 8 серпня. С. 2.

людей і буду поборювати фашизм взагалі, а італійський зокрема, де тільки він буде проти нас», – наголошував головний суддя ОУН³⁰. Водночас узалежнював публічну позицію визвольного руху щодо чинного італійського режиму від його ставлення до української справи. Такий підхід був цілком раціональним і знайшов розуміння навіть у прихильного до тодішнього офіційного Рима Є. Онацького.

У міжнародній політиці М. Кушнір виступав проти прив'язки визвольної боротьби до конкретних зовнішніх центрів, висуваючи принцип опори на власні сили. Цю позицію він обстоював на Конгресі українських націоналістів та пропагував у публіцистиці. Далекоглядно застерігав перед ілюзіями щодо представників ревізіоністського табору. Він уважав «хибними та шкідливими» уявлення про державреваншисток як прихильниць незалежності України³¹. Натомість говорив про потребу широкої пропаганди визвольного руху на міжнародній арені з увагою до всіх потенційних партнерів.

Головний суддя ОУН пропагував ідею консолідації поневолених народів. У 1929 р. він запропонував створити спеціальний координаційний осередок – Лігу визволення народів Східної Європи, Кавказу й Закаспію. Виступ уярмлених націй єдиним фронтом проти окупантів мав покращити їхні позиції на міжнародній арені, привернувши увагу потенційних союзників. М. Кушнір зазначав: «“Ліга визволення народів Східної Європи, Кавказу й Закаспію” потрібна нам для того, щоби спільно з усіма народами, які змагаються за власну державну незалежність, поставити східноєвропейську проблему на увесь ріст»³². Ішлося про координацію роботи на міжнародній арені для протидії ворожій пропаганді та переконання чільних держав у потребі самовизначення поневолених Москвою і Варшавою націй.

Міжнародна організація мала бути не лише антибільшовицькою, а й так само рішуче боротися проти інших держав-поневолювачів східноєвропейських народів. Передумовою створення Ліги визволення інтелектуал бачив консолідацію українських сил на еміграції, яким відводив головну роль в об'єднанні уярмлених націй. Примітно, що він покликався на позитивний досвід згуртування навколо УНР самостійницьких сил інших націй у період Української революції. Відзначаю, що М. Кушнір був активним учасником цих процесів. Зокрема, з'їзду поневолених народів у Києві у вересні 1917 р. та згуртування довкола української делегації представників інших новопосталих держав на Паризькій мирній конференції. Тож, виходячи з особистого досвіду, пропагував тяглість антиімперської міжнародної концепції часів Української революції у зовнішній політиці ОУН.

На протипагу орієнтаціям на Варшаву і Москву М. Кушнір висунув концепцію української великодержавності. Він пропагував ідею відновлення «колишнього великодержавного становища України-Руси на Сході Європи, як також могутності і слави Володимирової та Ярославової»³³. Водночас запевняв, що не бачить сенсу в

³⁰ Цит. за: Онацький Є. У вічному місті... Т. 1. С. 524.

³¹ Дуб Я. Зовнішньо-політичне ставлення української справи. *Розбудова нації*. 1933. Чис. 5–6. С. 113.

³² Богуш В. Ліга визволення народів Східної Європи, Кавказу та Закаспію. *Розбудова нації*. 1929. Чис. 12. С. 395.

³³ Цит. за: Богуш В. Українська великодержавність та гетьманські традиції. *Свобода*. 1929. 26 жовтня. С. 2.

поневоленні сусідніх народів. Великодержавність, з погляду головного судді ОУН, передбачала створення сильної самостійної держави на всій українській території. Під великодержавним становищем він розумів регіональне лідерство на східно-європейському терені. На його думку, Україні належало взяти провід над іншими націями регіону («природними союзниками») для боротьби проти московського й польського імперіалізму з метою перебудови Сходу Європи «на засадах прав націй на самовизначення». Перемога в цьому протистоянні мала забезпечити стабільний мир, консолідацію та подальший розвиток національних держав у регіоні³⁴.

Ерудиція і теоретичні роботи М. Кушніра були належно оцінені ПУН. Саме головному судді ОУН доручили виконувати основну роль у підготовці змістової основи політичного вишколу членства організації³⁵. М. Кушнір мав бути головним редактором матеріалів освітнього курсу. У межах цього процесу для навчання членства він підготував реферат «Державний устрій», присвячений фундаментальній проблемі політичного ладу³⁶. Стан здоров'я головного судді ОУН, уже принаймні з кінця 1933 р., стрімко погіршувався через хворобу нервової системи. Є. Коновалець відзначав, що М. Кушнір відмовився від пропозиції лікування в санаторних умовах за кошти, які позичив полковник³⁷. Запущена хвороба, зрештою, призвела до втрати зору, а відтак і працездатності. Від 1934 р. М. Кушнір поступово відходить від політичної діяльності. До 1938 р. залишався членом ПУН, після чого пішов із посади головного судді організації. Останні роки прожив у Бельгії, де 2 серпня 1951 р. відійшов у вічність.

Отже, М. Кушнір був багатогранною постаттю в керівництві ОУН. В амплу теоретика і практика українського націоналізму досвідчений політик зарекомендував себе вправним організатором, віртуозним публіцистом та глибоким політичним мислителем. Він зробив вагомий внесок у розвиток українського визвольного руху. Його передчасний відхід від політичної діяльності, без сумніву, став важкою втратою для ОУН. Сучасній Україні ще належить гідно оцінити роль М. Кушніра в боротьбі за її державне відродження. Подальших досліджень потребує діяльність головного судді ОУН на радянському напрямі та його вплив на політичну платформу визвольного руху.

REFERENCES

Bachyna-Bachynskyi, Ye. (1974). Yevhen Konovalts u Zhenevi (vytiah iz shchodenyka). In *Yevhen Konovalts ta yoho doba* (pp. 701–745). Munich: Vyd. Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].

Boiko, Yu. (1974). Natsionalizm na skhidnoukrainskykh zemliakh u dobi Konovaltsia. In *Yevhen Konovalts ta yoho doba* (pp. 577–617). Munich: Vyd. Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].

Bohush, V. (1930, Serpen 22). Deshcho pro iliuzii. *Svoboda*, 2 [in Ukrainian].

Bohush, V. (1929, Serpen 8). Ukrainskyi natsionalizm ta yoho krytyky. *Svoboda*, 2 [in Ukrainian].

³⁴ Дніпрянський Б. Проблема української великодержавности й будуччина східньої Європи. *Розбудова нації*. 1931. Чис. 1–2. С. 18.

³⁵ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 2, ч. 1. С. 124.

³⁶ Онацький С. У вічному місті: записки українського журналіста. Торонто: «Новий шлях», 1985. Т. 3: рік 1933. С. 169, 217.

³⁷ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 2, ч. 2. С. 415.

- Bohush, V. (1929). Liga vyzvolennia narodiv Skhidnoi Yevropy, Kavkazu ta Zakaspiiu. *Rozbudova Natsii*, 12, 392–396 [in Ukrainian].
- Bohush, V. (1929). Pytannia hospodarskoï samovystarchalnosti Polshchi, Rosii ta Ukrainy. *Rozbudova Natsii*, 8–9, 258–262 [in Ukrainian].
- Bohush, V. (1929, Zhovten 26). Ukrainska velykoderzhavnist ta hetmanski tradytsii. *Svoboda*, 2 [in Ukrainian].
- Bohush, V. (1929, Kvitenn 12). Ukrainyskyi natsionalizm v tim vydi yak yoho rozumily na Konhresi Ukrainyskykh natsionalistiv. *Svoboda*, 2 [in Ukrainian].
- Verstiuk, V. F., & Ostashko, T. S. (1998). *Diiachi Ukrainyskoi Tsentralnoi Rady: Biohrafichnyi dovidnyk*. Kyiv: KNF [in Ukrainian].
- Dniprianskyi, B. (1931). Problema ukrainskoi velykoderzhavnosti i buduchyna skhidnoi Yevropy. *Rozbudova Natsii*, 1–2, 12–18 [in Ukrainian].
- Dnipyrianskyi, B. (1929). Revolyutsiia natsionalna i proletarska. *Rozbudova Natsii*, 1–2, 7–16 [in Ukrainian].
- Dub, Ya. (1933). Zovnishno-politychne stavlennia ukrainskoi spravy. *Rozbudova Natsii*, 5–6, 12–18 [in Ukrainian].
- Dub, Ya. (1929). Suchasna kryza derzhavnoho ladu ta maibutnii ustrii Ukrainy. *Rozbudova Natsii*, 8–9, 251–257 [in Ukrainian].
- Zaitsev, O. Yu. (2014). *Ukrainyskyi intehralnyi natsionalizm (1920–1930-ti roku): geneza, evoliutsiia, porivnialnyi analiz* [Ukrainian integral nationalism (1920s – 1930s): genesis, evolution, comparative analysis]. (Doctor's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Kucheruk, O., & Cherchenko, Yu. (Comps.). (2005). *Dokumenty i materialy z istorii Orhanizatsii Ukrainyskykh Natsionalistiv. 1927–1930* (Vol. 1). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Martynets, V. (1949). *Ukrainske pidpillia. Vid UVO do OUN. Spohady i materialy do peredistorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu (1920–1929)*. Winnipeg [in Ukrainian].
- Masnenko, V. (2010, Serpen 13). Makar Kushnir – polityk i zhurnalist. *Svoboda*, 11 [in Ukrainian].
- Masnenko, V. (2010, Zhovten 16). Cherez Peterburh do ukrainstva. *Ukrainyskyi tyzhden*, 60–63 [in Ukrainian].
- Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii OUN* (Vol. 1.). Munich; London; New York: Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Myronets, N. (Ed.). (2010). *Dokumenty i materialy z istorii Orhanizatsii Ukrainyskykh Natsionalistiv. Lystuvannia Ye. Konovaltsia z D. Andriievskym. 1931–1934*. (Yu. Cherchenko, Comp.). (Vol. 2, Pt. 1). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Myronets, N. (Ed.). (2007). *Dokumenty i materialy z istorii Orhanizatsii Ukrainyskykh Natsionalistiv. Lystuvannia Ye. Konovaltsia z D. Andriievskym. 1931–1934*. (Yu. Cherchenko, Comp.). (Vol. 2, Pt. 2). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Muravskyi, V. (Comp.). (2006). *Kongres Ukrainyskykh natsionalistiv 1929 r. Dokumenty i materialy*. Lviv [in Ukrainian].
- Onatskyi, Ye. (1974). Yevhen Konovalts i PUN pered problemoiu rozbudovu OUN v Ukraini. In *Yevhen Konovalts ta yoho doba* (pp. 665–700). Munich: Vyd. Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
- Onatskyi, Ye. (1954). *U vichnomu misti: zapysky ukrainskoho zhurnalista: rik 1930* (Vol. 1). Buenos Aires: Vyd-vo Mykoly Denysiuka [in Ukrainian].

Onatskyi, Ye. (1985). *U vichnomu misti: zapysky ukrainskoho zhurnalista: rik 1933* (Vol. 3). Toronto: Novyi shliakh [in Ukrainian].

Posivnych, M. (2018). Formuvannia zovnishnoi polityky OUN (1929-1939 rr.) *Proceedings of the 5th Bandera readings: Misiia Ukrainy ta natsionalni interesy v hlobalizovanomu sviti: viziia natsionalistiv*, Kyiv, 9 liutoho 2018. (pp. 87–122). Kyiv; Lviv [in Ukrainian].

Stasiuk, O. (2012). Natsionalno-derzhavna platforma ukrainskoho vyzvolnoho rukhu seredyny XX stolittia. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 22, 36–46 [in Ukrainian].

Ukrainska emihratsiia 20–30-kh rokiv mynuloho storichchia v arkhivnykh dokumentakh rozvidky. (2016). (Vol. 2). Kyiv: Sluzhba zovnishnoi rozvidky Ukrainy [in Ukrainian].

Nazar KOSENKO

MA in History

Mykhailo Hrushevskyy Department of Contemporary History of Ukraine

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0650-5478>

e-mail: nazzarkossenko@gmail.com

MAKAR KUSHNIR AS AN OUN THEORETIST AND PRACTITIONER

The author analyzed fundamental aspects of the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) Chief Justice Makar Kushnir as a theorist and practitioner of the Ukrainian nationalist movement. The beginning of the figure's political path and participation in the Ukrainian revolution is characterized. His work in the OUN in the field of justice is analyzed. Makar Kushnir's affiliation to Yevhen Konovalts' closest advisers is noted. The fundamental aspects of the publication under the leadership of the Chief Justice of the OUN "Bulletin of Ukrainian Information" in Switzerland are revealed. Significant results of Makar Kushnir's activity as the head of the Central Information Bureau of the organization in Geneva are noted. Makar Kushnir's contacts with sub-Soviet Ukraine are highlighted. The fundamental aspects of the confidential work of the chief justice of the OUN in the Soviet direction are described. Theoretical views of the Provid of Ukrainian nationalists (PUN) member on the issue of the state system in Ukraine are analyzed. The attitude of the Chief Justice of the OUN to the dictatorship is characterized. Also, there is described the attitude of the figure to Italian fascism, European and American democracy. Makar Kushnir's views on the problem of Ukraine's development and the way to overcome economic backwardness are revealed. Makar Kushnir's ideas on consolidating Ukrainian forces and uniting enslaved nations are highlighted. The view of the theorist of nationalism on the place of Ukraine in the international arena is analyzed. The role of the chief justice of the OUN in the educational activities of the organization and the circumstances of his withdrawal from the political activity are characterized. Makar Kushnir's significant contribution to the development of the liberation movement is stated.

Keywords: Makar Kushnir, propaganda of Ukrainian nationalism, Organization of Ukrainian nationalists, state-building ideas of the OUN, nationalist ideology, interwar period.